

КРСТОВИ ИЗ ЗБИРКИ НАРОДНОГ МУЗЕЈА У БЕОГРАДУ (ОД XIV ДО XIX ВЕКА)

Наташа Церовић, Београд: Народни музеј, 2014.

Категорија чланка: приказ

Знак крста познат у паганским религијама било као симбол или декорација добио је у хришћанству снажно и вишеструко значење. Зачетак култа Часног крста може се пратити већ у новозаветним текстовима. Теологију крста пак дугујемо апостоу Павлу, који знак крста сагледава као симбол жртве и спасења, али и као конкретизацију Христа, његове поруке и његове религије. Као визуелни хришћански симбол крст се јавља у четвртој деценији II века, да би од IV столећа, са признањем хришћанске религије, постао најснажније и најприсутније знамење како јавне, тако и приватне побожности.

Широк распон значења и функција резултирао је немалим бројем крстова, различитих типова и облика, пронађених и на територији Србије. У збиркама Народного музеја у Београду чувају се крстови из времена од VI до XIX столећа. Пре готово три деценије, 1987. године, Гордана Марјановић Вујовић објавила је каталог крстова из Народного музеја који се датују у период од VI до XII века. Публикација коју на овом месту представљамо може се сматрати логичним наставком горенаведеног каталога, и њом се заокружује, али не исцрпљује, стручно-научна обрада крстова из збирки Народного музеја у Београду.

Наташа Церовић, археолог, виши кустос Народного музеја у Београду, обрадила је 37 крстова из три средњовековне збирке Народного музеја који се датују у период између XIV и XIX века. Овим каталогом публика се први пут упознаје са чак 29 крстова из послевизантијског периода.

Ауторка нас у уводним одељцима публикације упознаје са историјатом (стр. 12–14) и историографијом (стр. 15–16) предмета које обрађује, што је уједно и сажет увид у ставрографске студије у домаћој средини.

Колекција крстова израђених од XIV до XIX века сакупљена је у временском распону који је нешто дужи од једног столећа. Реч је о хетерогеној групи предмета који су у највећем броју у фонд Народного музеја доспели путем откупа или поклона, углавном без података о месту налаза или пореклу предмета, док су само четири примерка пронађена током археолошких ископавања.

Средишњи део публикације јесте студија о типологији крстова (стр. 17–47) који се обрађују у каталогу у другом делу публикације. У складу са њиховом наменом, крстови који се чувају у колекцијама Народного музеја деле се на крстове намењене храмовима, престоно, ручне, литијске и заветне, потом крстове у функцији приватне побожности, нагрудне – у које спадају реликвијари и привесци, односно кућне крстове, који могу бити делови икона, проскурници и украсни крстови. Будући да ниједна од набројаних типолошких целина није довољно бројна да би омогућила доношење општих закључака о наручиоцима, стилу или провенијенцији предмета,

ауторка на овом месту брижљиво и акрибично анализира сваки појединачни примерак крста, посвећујући посебну пажњу изузетним комадима.

Престони и ручни крстови се користе за богослужбене радње, благосиљање верника и целивање. Ти крстови, сличног изгледа, углавном су резани у дрвету, а могу имати и бочне додатке и богато украшен метални оков. Каталогом су обрађена два престопа и четири ручна крста, различитог порекла и иконографије. Први је престони крст од којег су очувани само делови бочних украса са карактеристичним представама пророка са атрибутима (кат. 1) какви се се срећу на Светој Гори од XVII столећа. Други престони крст од дрвета са апликацијама од седефа, датован у период од XVIII до XIX века, потиче из Јерусалима (кат. 2) и сведочи о ходочасничким путовањима у Свету земљу, током којих су хаџије добијале такве крстове на поклон.

Публикацијом су обухваћена четири ручна крста, а међу њима је и познати дуборезани и сребром оковани крст новобрдског и грачаничког митрополита Никанора из 1551. године (кат. 3), који осим изузетне уметничке вредности поседује и историјски значај, будући да је ношен са Косова током Велике сеобе.

Мада се у збиркама Народног музеја чува само један литијски крст, он заслужује посебну пажњу (кат. 7). До сада непубликован позлаћени бронзани крст са угравираним сценама и флоралном декорацијом пронађен је у цркви манастира Нова Павлица, где се секундарно користио као престони крст. Иконографија и стилске карактеристике декорације упућују на његову западну провенијенцију, а могуће је да су га наручила управо браћа Мусић за своју задужбину, или пак Михаило Аранђеловић, ктитор припрате.

Најбројнију скупину крстова чине нагрудни крстови, који су подељени у три категорије: напрсни крстови – инсигније свештенства (кат. 8–14), нагрудни реликвијари (кат. 15–16) и крстови-привесци (кат. 17–24). Међу напрсним крстовима из Народног музеја издваја се оковани пекторални крст с краја XVII или почетка XVIII столећа (кат. 10) пронађен у гробници непознатог рашког митрополита на некрополи цркве Светог Петра код Новог Пазара. Два нагрудна реликвијара – један изливен у бронзи и украшен ћелијастим емајлом, а други од злата, фалсификат из XIX века,

сведоче о пракси ношења светих честица – било да је реч о фрагментима Часног крста или о честицама моштију светитеља, и вери у њихову апотропејску улогу. Будући да су израђивани у серијама, крстови-привесци, који су се најчешће добијали на крштењу, углавном су од легура метала и украшени су једноставним орнаментима. Из малене целине Народног музеја издвајају се крстић од абоноса из XVI века (кат. 17), пронађен 1921. године приликом археолошких ископавања Богородичине цркве у Куршумлији, и камени (кат. 18) крст-привезак из Ђурђевих ступова који иконографијом и криптограмима на грчком језику „указује на ученог наручиоца и иконографски упућеног крсторесца са краја XV и почетка XVI века“ (стр. 36).

Малобројној и хетерогеној групи заветних крстова припада изузетан дрворезбарени крст који је 1799. године израдио Хаџи Рувим Нешковић, архимандрит манастира Боговађе, и даровао манастиру Чокешини (кат. 27). Тим крстом су 1804. године благосиљани устаници пре поласка у борбу.

Са изузетком украсног крстића (кат. 37), кућни крстови из фонда Народног музеја руске су провенијенције и датују се у XIX столеће. Два ливена бронзана крста украшена емајлом, делови иконе Распећа (кат. 27–28), некада су били породичне реликвије. Код свих седам примерака проскурника (кат. 30–36), којима се обележава славски колач, недостаје печат, односно сачуване су само дршке у облику крста.

У складу са изнетом типологијом крстова организован је и њихов каталог. Након основних података следе исцрпни описи предмета са библиографијом и аналогијама. Публикацију закључују кратки резиме на енглеском језику (стр. 93–94) и списак лите-ратуре (стр. 95–98).

Ваља истаћи да су све фотографије у публикацији у колору и изузетног квалитета, док цртежи крстова прате текст студије о њиховој типологији. Највећи број крстова је по први пут обрађен.

Једновремено са објављивањем *Каталога крстова*, Наташа Церовић је приредила и изложбу *Говор крста*, значајно ширег хронолошког оквира (од IV до XIX века), којом је крсно знамење сагледано у његовом функционалном и историјском контексту.